

דתישבו

בס"ד

פרשת בשלח, תשע"ז, מספר 1207

כיצד הגיע פסל מיכה לים סוף?

גלעד ששון

נראה כי החיבור שר' אליעזר עושה, בין פסל מיכה לקריעת ים סוף, מבוסס על זיקה מובהקת בין סיפור פסל מיכה לסיפור יציאת מצרים ונדודי ישראל במדבר. נזכיר כי בסיפור פסל מיכה, חמישה מרגלים משבט דן נשלחים לתור אחר נחלה חדשה עבור השבט. המרגלים מגיעים לליש, שיושביה יושבים בטח, והם מחליטים שזו תהיה נחלתם. הם חוזרים ומובילים את השבט צפונה, כשבדרך הם עוברים בהר אפרים, גונבים את פסל מיכה והאפוד, ומצרפים אליהם את הלוי המשרת לפני הפסל.³ יש נקודות דמיון רבות בין סיפור פסל מיכה ובין סיפור יציאת מצרים והמסע לקראת הכניסה לארץ, מהן הקבלות מילוליות ומהן הקבלות של תוכן:⁴

[א] בשני הסיפורים מדובר ביציאה עם הנשים, הטף והמקנה. ביציאת מצרים נאמר:

בפרשתנו מובא בהרחבה תיאור הנס של קריעת ים סוף, הצלת ישראל וטביעת המצרים. במסגרת הסיפור מתוארת גם התגובה של עם ישראל לאירועים: "וַיִּאֱמְנוּ בַּה' וּבַמָּשֶׁה עַבְדּוֹ" (שמ' יד:לא). בניגוד לתיאור מופתי זה, התנא ר' אליעזר בן הורקנוס מערער על האמונה הגדולה של ישראל:

ר' אליעזר אומר: עבודה זרה עברה עם ישראל בים שנאמר "וַעֲבַר בַּיָּם צָרָה וְהָפָה בַּיָּם גָּלִים" (זכ' י:יא). ואי זה זה? זה צלמו של מיכה (מכילתא דר' ישמעאל, מסכתא דפסחא, פרשה יד, מהדורת הורוביץ-רבין, עמ' 51).

ר' אליעזר לוקח פסוק מספר זכריה המנבא נבואה עתידית, ודורש אותו על אירוע מהעבר, חציית ים סוף. את המילה "צָרָה" הוא דורש במשמעות של אישה שנייה, שהיא צרה לראשונה. הצרה של ה' שעברה בים היא עבודה זרה, ור' אליעזר מזהה אותה עם פסלו של מיכה.¹

על דרשה זו יש לשאול שתי שאלות: [א] כיצד הגיע פסל מיכה לים סוף, הרי נעשה רק בשלב מאוחר יותר בארץ כנען בתקופת השופטים? [ב] מה הניע את ר' אליעזר לדרוש דרשה העומדת בניגוד לאמונה הגדולה המתוארת בסיפור קריעת ים סוף?²

* ד"ר גלעד ששון, המחלקה לתלמוד, אוניברסיטת בר אילן.

¹ על בסיס דרשה זו של ר' אליעזר, ר' אהרון הכהן מלוניל (פרובנס, המאות 13-14) לומד בחיבורו **אורחות חיים** (חלק א, דין מאה ברכות, לב) את ההלכה הבאה: "וכשיקרא השירה יזהר כל אדם שיאמר מי כמוך הכ' דגושה, שאם לא כן נמצא שהוא מחרף כאומר: מיכה. ומיכה הוא שגנב השם ועשה העגל שנא' 'יעבר בים צרה'".

² עמדה זו של ר' אליעזר ביחס לישראל עולה גם בדרשה אחרת, הקושרת את בני ישראל לעבודה זרה בהקשר של חציית ים סוף: "'וַיִּסַּע מֹשֶׁה אֶת יִשְׂרָאֵל מִיַּם סוּף וַיִּצְאוּ אֶל מִדְבַּר שׁוּר' (שמ' טו:כב)... ר' אליעזר אומר: ...ומה ת"ל 'וַיִּסַּע מֹשֶׁה אֶת יִשְׂרָאֵל'?' שהסיען בעל כרחן במקל. שכיון שראו בפגרי האנשים שהעבידום בפרך ובעבודה קשה כולן פגרים מתים מוטלין

על שפת הים, אמרו: כמדומה לנו שלא נשתייר אדם במצרים 'נִתְּנָה רֹאשׁ וְנִשְׁוֵבָה מִצְרַיִמָּה' (במ' יד:ד) ונעשה לנו עבודה זרה ותרד בראשנו ונחזור למצרים" (**מכילתא דרבי ישמעאל**, מסכתא דויסע, פרשה א, מהדורת הורוביץ-רבין, עמ' 153). ניתוח של דרשה זו ראו אצל ד' בויארין, **מדרש תנאים - אינטרטקסטואליות וקריאת מכילתא**, ירושלים תשע"א, עמ' 81-87.

³ כבר ר' יעקב בן אשר, "בעל הטורים" (אשכנז-ספרד, המאות ה-13-14), דורש את הערת המסורה, המונה שלוש היקרויות של המילה "חֲגוּרִים" בתנ"ך. הוא קושר בין יציאת מצרים ובין פסל מיכה, בעזרת דרשת ר' אליעזר בפירושו על שמות יב:יא: "'וְכִכָּה תֹאכְלוּ אֹתוֹ מִתְּגִיכֶם חֲגוּרִים נִעְלִיכֶם בְּרִגְלֵיכֶם וּמִקְלָכֶם בְּיָדְכֶם' (שמ' יב:יא). ואידך בענין פסל מיכה 'וַיִּשֶׁשׂ מֵאוֹת אִישׁ חֲגוּרִים כְּלִי מִלְחָמָתָם' (שו' יח:טז). וזהו שאמרו שפסל מיכה עבר עמהם בים, שאף כשהיו חגורים לילך היה הפסל עמהם" (ההיקרות השלישית של "חֲגוּרִים" היא בתיאור איש לבוש בדים בדניאל ה:י, ואף אותה "בעל הטורים" מקשר למעבר ים סוף).

⁴ ההשוואה שלהלן בין הסיפורים היא בעקבות א' מלמט, "מסע שבט דן לאור יציאת מצרים והכיבוש הכלל ישראלי", **ארץ ישראל**, י (תשל"א), עמ' 173-179. וראו גם י' זקוביץ וא' שנאן, **לא כך כתוב בתנ"ך**, תל אביב 2004, עמ' 113-118.

ב"סיפור בבואה" אשר מבקש למתוח ביקורת על מסע בני דן.⁶

ועתה נשוב לדרשת ר' אליעזר בן הורקנוס. נראה כי ר' אליעזר מודע היטב לזיקה זו והוא מבצע מהלך הפוך מזה של מחבר ספר שופטים. הוא מבקש להצביע דווקא על הדמיון בין הסיפורים ולהתעלם מהשוני. את הביקורת על בני דן, הלוקחים עמם פסל, הוא מעתיק אל בני ישראל בצאתם ממצרים. נראה להציע כי אין הכוונה לפסל מיכה עצמו, אלא למשיכה לעבודה זרה המאפיינת, לדעתו, את התנהלותם של בני ישראל הפוסחים על שתי הסעיפים לאורך דורות רבים.⁷ אך גם אם ר' אליעזר סבור שחוסר הנאמנות של העם לה', ושיתוף עבודתו עם עבודה זרה, הם מאפיינים מרכזיים של תולדות העם, היכן הוא מוצא ראיה לכך שזה היה המצב גם ביציאת מצרים? הראיה אינה נמצאת בספר "שמות" אלא בספר מקראי אחר. הנביא יחזקאל מוכיח את העם ומשווה בינם לבין אבותיהם יוצאי מצרים וכך הוא אומר עליהם: "ביום ההוא נשאתי ידִי להם להוציאם מארץ מצרים... ואמר אליהם איש שקוצי עיניו השליכו וּבְגִלְוֵי מִצְרַיִם אֶל תִּטְמְאוּ אֲנִי ה' אֱ-לֹהֵיכֶם. וַיִּמְרוּ בִי וְלֹא אָבוּ לְשִׁמְעַי אֲלֵי אִישׁ אֶת שְׁקוּצֵי עֵינֵיהֶם לֹא הִשְׁלִיכוּ וְאֶת גִּלְוֵי מִצְרַיִם לֹא עָזְבוּ" (יח' כ:ו-ח).

הדף השבועי מופץ בסיוע קרן הנשיא לתורה ולמדע, ומופיע גם באתר המידע של אוניברסיטת בר-אילן בכתובת:
<http://www.biu.ac.il/JH/Parasha>
כתובת דוא"ל של הדף: dafshv@mail.biu.ac.il
הדף השבועי - אוניברסיטת בר אילן יש לשמור על קדושת העלון

עורך: פרופ' יוסף עופר
עורכת לשון: רחל הכהן שיף

⁶ על המונח "סיפור בבואה" ראו י' זקוביץ, **מקראות בארץ המראות**, תל אביב 1995. על הביקורת והפולמוס שבסיפור פסל מיכה ראו י' אמית, "פולמוס סמוי בסיפור כבוש דן", **בית מקרא**, לו (תשנ"א), עמ' 278-267; זקוביץ ושנאן, שם.

⁷ לדוגמא, פנייה לעם להסיר את אלוהי הנכר נעשית על ידי יהושע (כד:יד-כג), ומוזכרת בספר שופטים (י:טז), שמואל דורש זאת מהעם (שמו"א ז:ג-ד), ואליהו מוכיח אותם על זאת (מל"א יח:כא). נביאים נוספים דורשים זאת (לדוגמא ישעיהו מ"ד; יחזקאל י"ח; הושע י"ג). כבר יעקב הורה לבניו להסיר את אלוהי הנכר לפני עלותם לבית אל (בר' לה:ב).

"וַיִּסְעוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל מֵרַעְמֶסֶס סִפְתָּה כְּשֵׁשׁ מֵאוֹת אֶלֶף רַגְלֵי הַגְּבָרִים לְבַד מִטָּף. וְגַם עָרַב רַב עִלָּה אֹתָם וְצֹאֵן וּבָקָר מִקְנֵה כְּבֵד מֵאֵד" (שמ' יב:לז-לח), ובפסל מיכה נאמר: "וַיִּפְּנוּ וַיֵּלְכוּ וַיִּשְׁימוּ אֶת הַטָּף וְאֶת הַמִּקְנֵה וְאֶת הַכְּבוֹדָה לְפָנֵיהֶם" (שוי' יח:כא).

[ב] המספר שש מאות מופיע בשני הסיפורים. ביציאת מצרים מספר זה בכפולה של אלף הוא מספר הגברים שיצאו: "וַיִּסְעוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל מֵרַעְמֶסֶס סִפְתָּה כְּשֵׁשׁ מֵאוֹת אֶלֶף רַגְלֵי הַגְּבָרִים לְבַד מִטָּף" (שמ' יב:לז). זהו גם מספר המרכבות שלוקח פרעה למרדף אחר ישראל: "וַיֵּאָסֶר אֶת רַכְבּוֹ וְאֶת עֲמוֹ לָקַח עִמּוֹ. וַיִּקַּח שֵׁשׁ מֵאוֹת רַכְבַּי בַּחֹר" (שם יד:ו-ז). מספר זה הוא גם מספר הלוחמים של שבט דן: "וַיִּסְעוּ מִשָּׁם מִמִּשְׁפַּחַת הַדְּנִי מִצְרָעָה וּמֵאֲשֶׁתָּאֵל שֵׁשׁ מֵאוֹת אִישׁ חֲגוּר כְּלֵי מִלְחָמָה" (שוי' יח:יא).

[ג] בתיאור שני המסעות יש חזרה על מילים דומות. בשמות (יג:כ) נאמר: "וַיִּסְעוּ מִסִּפְתָּה וַיַּחֲנוּ בְּאֶתֶם בְּקֶצֶה הַמִּדְבָּר". המילים "ויסעו" ו"ויחנו" חוזרות על עצמן שוב ושוב גם בתיאור מסע בני ישראל במדבר כפי שמתואר בספר במדבר פרק ל"ג. במסע בני דן בספר שופטים נאמר (יח:יא-ג): "וַיִּסְעוּ מִשָּׁם מִמִּשְׁפַּחַת הַדְּנִי מִצְרָעָה וּמֵאֲשֶׁתָּאֵל... וַיַּעֲלוּ וַיַּחֲנוּ בְּקֶרֶת יַעֲרִים בִּיהוּדָה". [ד] הלוי שמצטרף למסעם של בני דן הוא יהונתן בן גרשם, צאצא של משה המוציא את ישראל ממצרים.⁵ [ה] בשני הסיפורים מרגלים נשלחים לבדוק את הארץ לפני הכיבוש. [ו] בני דן לוקחים את האפוד בדומה לאפוד של הכהן הגדול שהוכן במסגרת בניית המשכן במדבר. [ז] מיכה ממנה את בנו כמשרת ואחר כך מחליף אותו בלוי שהופך להיות כוהן. התרחשות זו מזכירה את הבכורות שהוחלפו על ידי הלויים ומהם נבחרו הכוהנים. [ח] ביחד עם פסל מיכה מוזכרת מסכה (לדוגמא שופטים יז:ג), מה שמזכיר את חטא העגל שגם בו מופיעה המילה "מסכה" (שמ' לב:ד).

הזיקה בין הסיפורים ברורה, אך מה עומד מאחוריה? נראה שמחבר ספר שופטים מבקש מצד אחד להראות דמיון בין מסע בני דן ליציאת מצרים, אבל מצד שני הוא מבקש להצביע על שוני מובהק. השוני המשמעותי הוא, שלאורך כל המסע מתלווה אל בני דן פסל שהם שדדו בדרכם, בעוד שאת בני ישראל מלווה המשכן בו משרה ה' את שכינתו. מדובר אם כן ב"זיקה ניגודית" או

⁵ בפסוק אמנם נאמר "וַיְהוֹנָתָן בֶּן גֵּרָשָׁם בֶּן מְנַשֶּׁה" (שוי' יח:ל), אך הנ' התלויה רומזת כי הכוונה למשה. ראו על כך לדוגמא **תוספתא** מסכת סנהדרין, יד, ח, מהדורת צוקרמאנדל, עמ' 437.